

Webinar 1

De samenhang en thematiek van het boek Job

Deel 1 in de serie 'Job en het lijden'

Haarlem - 24 april 2023

Inhoud

1. Samenvatting van het webinar
2. Tips voor de preek
3. Vertaalaantekeningen bij de NBV21
4. Literatuur

1. Samenvatting van het webinar

Interne spanning

In het boek Job zit spanning. Over welke Job hebben we het eigenlijk?

Opbouw Job: **proza (blauw)** en **poëzie (geel)**

Job 1:1-2:10	Raamvertelling: Job raakt alles kwijt, maar spreekt geen kwaad van God
Job 2:11-13	Vrienden komen om Job te troosten, zitten zwijgend bij hem
Job 3	Jobs klacht over het leven
Job 4-27	Discussie tussen Job en zijn vrienden
Job 28	Lied van de wijsheid
Job 29-31	Jobs slotpleidooi
Job 32-37	Rede van Elihu

Job 38-42:6	Rede van God en reactie Job
Job 42:7-10	Afgang vrienden: God geeft Job gelijk, vrienden niet; herstel Job
Job 42:11-17	Raamvertelling: Job getroost door zijn verwanten, en rijk gezegend door God

De proza-Job is vroom en geduldig, de poëzie-Job is fel en kritisch. Kun je die twee ooit bij elkaar brengen?

Er zit nog meer spanning in het boek:

- De figuur van de satan, de aanklager (h. 1-2)
- Het lied van de wijsheid (h. 28)
- Elihu's rede (h. 32-37)
- de drie vrienden nemen het op voor God; toch wordt God boos op hén (42:7-10)

Samenhang

In het moderne exegetische onderzoek wordt die interne spanning vaak verklaard vanuit de ontstaansgeschiedenis. De veronderstelling is dat het boek gefaseerd tot stand is gekomen. Bijv. zo:

Job 1-2	Raamvertelling
Job 3	Jobs klacht over het leven
Job 4-27	Discussie tussen Job en zijn vrienden
Job 28	Job als wijsheidsleraar
Job 29-31	Job legt zijn zaak aan voor God
Job 32-37	Rede van Elihu
Job 38-42:6	Rede van God
Job 42:6-17	Raamvertelling

Oudste gedeelte (kern) eerste uitbreiding tweede uitbreiding derde uitbreiding

Op deze manier wordt het boek benaderd als een bouwpakket dat compleet ontrafeld wordt. Voor enkele onderdelen in het boek is dit wellicht de beste verklaring:

- De redes van Elihu (h. 32-37) wordt algemeen beschouwd als latere toevoeging.
- Het lied op de wijsheid (h. 28) lijkt ook een latere toevoeging.

Maar wat we overhouden valt minder makkelijk uit elkaar te trekken dan vaak wordt gedacht.

Job 1:1-2:10	Raamvertelling: Job raakt alles kwijt, maar spreekt geen kwaad van God
Job 2:11-13	Vrienden komen om Job te troosten, zitten zwijgend bij hem
Job 3	Jobs klacht over het leven
Job 4-27	Discussie tussen Job en zijn vrienden
Job 29-31	Jobs slotpleidooi
Job 38-42:6	Rede van God en reactie Job
Job 42:7-10	Afgang vrienden: God geeft Job gelijk, vrienden niet; herstel Job
Job 42:11-17	Raamvertelling: Job getroost door zijn verwanten, en rijk gezegend door God

Verbindende schakel: Job 42:7

De proza-vertelling zit als twee schillen rond de poëzie. De buitenste schil over Jobs ondergang, met God en de satan als hemelse tegenspelers en Job en zijn vrouw als aardse tegenspelers. Met als afloop dat Job door zijn verwanten wordt getroost en rijk gezegend wordt door God. Daarbinnen zien we een tweede schil van proza over de vrienden. Ze komen om Job te troosten en blijven zwijgend bij hem zitten. Op het eind maakt God de balans op: de vrienden spraken niet juist over hem, maar Job wel (Job 42:7). Dit veronderstelt uiteraard het poëtische middendeel, waar de vrienden spreken, maar het verwijst ook naar de raamvertelling via de aanduiding 'mijn dienaar Job' (1:8, 2:3, 42:7).

De auteur van het boek heeft de proza-Job en de poëzie-Job bewust bij elkaar gebracht.

Verbindende schakel: troost

2:11 de drie vrienden komen naar Job toe 'om hem te troosten' (maar slagen daarin niet)

16:2 'niets dan ellende brengt mij jullie troost. Een eindeloze stroom van lege woorden!'

21:34 'Ach, jullie troosten mij met lege woorden'

De vrienden falen als troosters. Maar op het eind komt ditzelfde motief terug:

42:6 nu vind ik troost voor mijn kommervol bestaan (NBV21) (Job ervaart troost in Gods spreken)

42:11 Al zijn broers en al zijn zussen, ... kwamen naar zijn huis ... en troostten hem

Het boek eindigt dus met dubbele troost: troost van mensen (raamvertelling), troost van God (poëzie)

Verbindende schakel: Jobs klacht

Job 3, de klacht van Job, is aanleiding voor de vrienden om niet langer te zwijgen. Zo komt de dialoog op gang. De klacht van Job is ook waar God op reageert in zijn rede (zie onder).

Verhaal op twee niveaus

We kunnen het boek Job zien als een verhaal dat van twee kanten bekeken wordt. Het openingsverhaal laat ons kennismaken met de figuur Job en met de situatie, 1:1-2:11. Jobs slotwoord vormt een natuurlijk eindpunt. Hij heeft de test doorstaan. De satan heeft geen gelijk gekregen.

Vervolgens stappen Jobs vrienden opnieuw in de rol van Jobs vrouw. De kwestie wordt nu van de andere kant belicht. Dit keer moet Job niet God vaarwel zeggen, maar zijn eigen rechtvaardigheid. Opnieuw houdt Job zijn rug recht. De manier waarop Jobs vrienden twijfel zaaien over Jobs onschuld herinnert aan de rol van de satan, de aanklager in de raamvertelling. Naast de hemelse test komt dus een aardse test. Op beide levels komt er uiteindelijk troost voor Job (zie boven). De rol van de satan in Job 1-2 is parallel met de rol van Leviatan in Job 40-41.

De raamvertelling is een eenduidig verhaal. Mét een verontrustend element, namelijk de ruimte die de satan in de hemel krijgt om twijfel te zaaien. Daarbinnen krijgen we het verhaal nog een keer, vanuit het menselijk perspectief. Over één ding lijken Job en zijn vrienden het eens: Jobs rechtvaardigheid en die van God sluiten elkaar uit. Uiteindelijk leren we van God dat het wél naast elkaar kan bestaan. De wereld is anders dan Job en zijn vrienden dachten, complexer en chaotischer. Een wereld waarin Leviatan rondloopt. Job vindt troost in Gods antwoord, omdat het hem leert dat God niet zijn vijand is. Ook hier is er een verontrustend element, net als in Job 1-2 over de rol van de satan in de hemel. Dat is de rol van Leviatan: de ruimte voor chaos, kwaad en lijden in de wereld.

De raamvertelling biedt een veilig frame voor een gedurfd middendeel. Want het boek Job is vernieuwend. Het haalt oude wijsheid overhoop, legt zich niet meer bij de vertrouwde antwoorden.

Job 3

Jobs klacht over het leven heeft een spilfunctie binnen het poëtische deel. De klacht heeft drie delen:

- (1) Een vervloeking van zijn geboortedag (vers 3-10)
- (2) De klacht dat hij niet bij geboorte gestorven is (vers 11-19)
- (3) De klacht over het leven überhaupt en zijn eigen leven zoals het er voorstaat (vers 20-26)

Een vervloeking van een gebeurtenis in het verleden lijkt zinloos. Ook de klacht (vers 11-19) hangt om die reden in de lucht: zijn leven tot nu toe valt niet terug te draaien. In de twee eerste delen schildert Job zaken die elders in het Oude Testament negatief voorkomen, positief af: *duisternis* (vers 4, 5), *Leviatan* in vers 8 en het *dodenrijk* (zonder het met zoveel woorden te noemen) in vers 17-19. Het derde deel gaat over hoe Job er nu aan toe is (vers 20-26). Het begint in vers 20 in algemene termen en werkt dan toe naar Jobs eigen situatie. Hij is zo'n verbitterde die van God het leven krijgt opgedrongen. Hij vindt het verschrikkelijk dat hij leeft, want er is voor hem geen uitweg meer: God heeft zijn weg naar de dood én naar het leven versperd.

Niet alleen de vrienden reageren op Jobs klacht, ook God doet dat:

- Jobs omkering van licht en duister (3:4-6, 3:8-9) wordt door God tegensproken (38:4-12)
- Het dodenrijk (Job 3:17-19 en Job 38:17)
- Leviatan (Job 3:8, Job 41:2) – in beide teksten met het hetzelfde werkwoord 'verstoren/opschrikken'

In zijn onmacht en desillusie riep Job om 'ontschepping': de omkering van licht naar duisternis, het dodenrijk als veilige haven, de hulp van Leviatan. God maakt duidelijk dat deze zaken ver boven Jobs bereik gaan, én dat God garant staat voor de orde, het licht en het leven. Maar ook dat Leviatan aanwezig is in de schepping en zich roert. Job leert dat zijn lijden zijn vertrouwen in God niet hoeft te ondermijnen. Zo komen de twee Jobs uiteindelijk weer bij elkaar. De vrome Job van het rechttoe-rechtaan verhaal en de verloren Job, die God terugvindt en getroost is.

Job en de kunst van het luisteren (Johathan Sacks)

De vrienden horen Job aan en reageren op hem. Job voelt zich door hen niet erkend. Dan spreekt God en nu voelt Job zich wel serieus genomen. De vrienden laten hem vallen. Zij leggen het probleem terug bij Job: ga bij jezelf te rade, kom tot inkeer, het systeem faalt niet, het probleem ligt bij jou. God haalt het probleem weg bij Job. Kom op Job, kijk eens beter. Jij kunt het systeem niet doorgronden, maar kijk naar het leven. Ik ben niet jouw vijand. God biedt Job erkenning door zijn onschuld niet ter discussie te stellen.

Eeuwenlang was de vrome Job van de raamvertelling de enige ware Job. Een toonbeeld van geduld en vroomheid, maar zijn klacht werd onschadelijk gemaakt. In de moderne lezingen gebeurt het tegenovergestelde: Jobs aanklacht wordt op een voetstuk gezet, op het proza-verhaal wordt neegekeken. Maar waar het toe leidt blijft vaak onduidelijk. In een integrale lezing van het boek houden de proza-Job en de poëzie Job elkaar vast. De raamverhaal biedt een uitvergroting, maar daarmee ook een geruststelling: ga mee de diepte in.

2. Tips voor de preek

Tip 1: twee perspectieven

Zoals de proza-Job en de poëzie-Job het verhaal van twee kanten belichten, zo kunnen we ook ons eigen leven vanuit twee perspectieven bekijken. Er is het eenduidige zwart-wit verhaal, in termen van goed en fout, succes en falen, geloof en overtuiging. Het verhaal dat je het makkelijkste naar buiten brengt. Maar daaronder schuilt vaak een ingewikkelder verhaal, over een worsteling met het leven, twijfel en onzekerheid, pijn door gebrek aan erkenning. Durven we dat moeizame verhaal ook onder ogen te zien, en, net als Job, voor God te brengen? Ook als mensen er totaal verkeerd op zouden reageren?

Tip 2: het lijden als theologische vraag

De vraag naar onschuldig lijden is een belangrijk theologisch vraagstuk gebleven en blijft tot op de dag van vandaag gelovigen bezighouden als ze worden geconfronteerd met hevig lijden en groot onrecht. Waar is God? Waarom laat Hij dit toe? Het boek Job biedt geen gemakkelijke antwoorden, maar wel drie belangrijke ankerpunten:

- De klacht gericht aan God over het onschuldige lijden is geen zonde, maar een geloofsuiting. Hoe geschokt de vrienden ook zijn over Jobs woorden, God neemt er geen aanstoot aan. Jobs wanhoopsklacht is het ultieme gebed, een schreeuw tot God. Ook vandaag mag je je wanhoop uitschreeuwen.
- Als we in de Bijbel pasklare antwoorden proberen te vinden op de vraag naar het lijden, doen we eigenlijk net als de vrienden van Job. God laat aan Job zien: mijn orde in de wereld onttrekt zich aan jouw blik, jij kunt het niet overzien. Toch krijgt Job een glimp te zien van het hoe en waarom: God bewaakt de orde in de wereld, maar ook Leviatan loopt erin rond. Chaos, kwaad en dood hebben hun speelruimte.
- De kernbooschap is dat God staat aan de kant van de verdrukten, de slachtoffers, ieder die onder leed en lijden gebukt gaat. God laat hen niet vallen. Wat een mens kan weten van de werkelijkheid, Gods bouwwerk, is beperkt (zie het punt hierboven) maar God zelf laat zich aan ons kennen. Hij is de trooster die omziet naar wie lijdt.

3. Vertaalaantekeningen bij de NBV21

Job 1-2: Satan (NBV 2004) wordt: de satan (NBV21)

In Job 1-2 spreekt de NBV uit 2004 over 'Satan', als eigenaam, met een hoofdletter. De kritiek op de vertaling luidde dat er hier in het Hebreeuws niet een eigenaam staat, maar een functieaanduiding voorzien van het lidwoord. Dus 'de satan' en niet 'Satan'. Het Hebreeuwse woord *satan* kan een figuur aanduiden die de functie heeft van een aanklager of beschuldiger, enigszins vergelijkbaar met die van de ons bekende officier van justitie. In Job 1 en 2 is de aanduiding 'de satan', met lidwoord en zonder hoofdletter, meer op zijn plaats. In de NBV21 staat daarom nu 'de satan'. (In het Nieuwe Testament blijft in de NBV21 wel Satan staan, omdat het daar als eigenaam fungeert.)

Witregels voor de leesbaarheid

De NBV uit 2004 presenteert de redevoeringen in het boek Job als doorlopende, massieve tekstblokken. Dat maakt de tekst minder toegankelijk. Heel af en toe staat er een witregel om structuur in een betoog aan te brengen, maar die zijn zeer terloops gezet: er zit geen systeem achter. Hier was werk aan de winkel voor de NBV21!

In de NBV21 zijn alle redevoeringen in overzichtelijke eenheden onderverdeeld. Daarbij is gebruikgemaakt van recente studies naar de indeling van het boek Job. Door de inzet van witregels worden de redevoeringen veel leesbaarder en komt de betekenis van de tekst sterker naar voren.

4. Literatuur

Samuel E. Balentine, *“Look At Me and Be Appalled”. Essays on Job, Theology, and Ethics. An Interdisciplinary Dialogue*, Leiden / Boston 2021

Piet A.H. de Boer, ‘Haalt Job bakzeil? (42:6)’ in: *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 31 (1977), 181-194

David J.A. Clines, *Job*, Word Biblical Commentary 18B, Grand Rapids, Michigan, 1989-2015

Hans Debel, ‘Van spijt geen spoor. Het laatste hoofdstuk van Job in zijn context’ in: *Ezra. Bijbels tijdschrift* 44 (december 2019), 97-112

Hans Debel, ‘Een ommekeer voor de ommekeer van Job’ in: *Met Andere Woorden* 40/2 (2021), 43-41
<https://debijbel.nl/bericht/een-ommekeer-voor-de-ommekeer-van-job>

Jan P. Fokkelman, *Het Boek Job in Vorm*, Amsterdam 2009

Michael Fox, ‘God’s Answer and Job’s Response’ in: *Biblica* 94 (2013), 1-23

A. Gans, *Job, vertaald en ingeleid*, Leiden 1952

Edward L. Greenstein, *Job. A New Translation*, New Haven en Londen 2019

K.-J. Illman, ‘Theodicy in Job’ in: Antti Laato en Johannes C. de Moor (red.), *Theodicy in the World of the Bible* (Leiden 2003), 304-333

J. Gerald Janzen, *At the Scent of Water. The Ground of Hope in the Book of Job*, Grand Rapids, Michigan, 2009

Matthijs J. de Jong, *De Schrift opnieuw geschreven. Nieuw inzicht in vertalen met Genesis 1 en Job 42*, Haarlem 2023 <https://research.vu.nl/en/publications/de-schrift-opnieuw-geschreven-nieuw-inzicht-in-vertalen-met-genes>

Matthijs J. de Jong, ‘De troost van Job. Een nieuwe vertaling van Job 42:6’, in: Cor Hoogerwerf, Mirjam van der Vorm-Crouchs en Matthijs de Jong (red.), *Vertalen is verrassen. Nieuwe vensters op Bijbelse teksten*, Haarlem/Antwerpen 2022 <https://debijbel.nl/bericht/de-troost-van-job-eeen-nieuwe-vertaling-van-job-426>

Jason Kalman, *With Friends Like These: Turning Points in the Jewish Exegesis of the Biblical Book of Job*, Montreal 2005

Othmar Keel, *Jahwes Entgegnung an Ijob. Einde Deutung von Ijob 38-41 vor dem Hintergrund der zeitgenössischen Bildkunst*, Göttingen 1978

Thomas Krüger, 'Did Job Repent?' in: Thomas Krüger e.a. (red.), *Das Buch Hiob und seine Interpretationen*, Zürich 2007, 217-229

Mark Joseph Larrimore, *The Book of Job – A Biography*, Princeton, Oxford 2013

Hanneke van Loon, *Metaphors in the Discussion on Suffering in Job 3–31: Visions of Hope and Consolation*, Leiden / Boston 2018

Dan Mathewson, 'Between Testimony and Interpretation. The Book of Job in Post-Holocaust Theological Reflection', *Studies in the Literary Imagination* 41.2 (2008) 35-36

Ed Noort, 'Job en zijn uitleggers. Het boek Job in de spiegel van de oudtestamentische exegese' in: Bettine Siertsema (red.), *Job: Steen des aanstoots?* Kampen 1996, 9-19

Gabrielle Oberhänsli-Widmer, 'Hiobtraditionen im Judentum', in: T. Krüger, M. Oeming, K. Schmid, C. Uehlinger (red.), *Das Buch Hiob und seine Interpretationen*, Zürich 2007, 315-328.

Jonathan Sacks, *De kracht van ideeën. Woorden van geloof en wijsheid*. Utrecht 2021 (pp. 79-81)

Niek Schuman, 'Jobs laatste reactie als nieuw begin' in: Bettine Siertsema (red.), *Job: Steen des aanstoots?* Kampen 1996, 36-48.

Ellen van Wolde, 'Job en zijn vrienden' in: Bettine Siertsema (red.), *Job: Steen des aanstoots?* Kampen 1996, 20-35

Ellen van Wolde, 'Job 42,1-6: The Reversal of Job' in: W.A.M. Beuken (red.), *The Book of Job*, Leuven 1994, 223-250.